

Konference ke 200. výročí Slávy dcery Jana Kollára

ČEŠTINA JAKO LITERÁRNÍ JAZYK V DOBĚ NÁRODNÍCH Hnutí

19.–20. září 2024

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v.v.i., Na Florenci 3, Praha 1

ABSTRAKTY

Osvícenské gymnaziální učebnice latiny jako první příručky české gramatiky

Alena Andřlová Fidlerová (FF UK Praha)

Referát se bude zabývat prvním dílem čtyřsvazkové učebnice latiny, kterou původně v němčině napsal Andreas Friz SI (1711–1790) se svými spolupracovníky pro potřeby gymnaziální reformy z roku 1764. Poprvé vyšla v roce 1764 v Praze pod názvem *Krátká Prawidla k Latinské Rzeči, gakož také přiložená některá Poznamenánj na Českau Slowárnu, k Prospěchu Sskol w Kraginách Domu Rakauského, na Negwyšssý Nařizenj wyhotowená. Djl Prwnj*, upravená reedice pak byla publikována roku 1767 a 1775. Státní vzdělávací politika za vlády Marie Terezie vyžadovala, aby všechny školní učebnice byly nejprve vydány a schváleny v němčině ve Vídni a teprve poté věrně přeloženy do ostatních jazyků říše (tato praxe končí s nástupem spoluregentství Josefa II., kdy se přechází pouze na němčinu). Učebnice, kterou budu analyzovat, však mohla představovat pouze částečný překlad německé verze, vydané rovněž v Praze jako *Kurze Einleitung zur Lateinischen Sprache mit einigen aus der Deutschen Sprachlehre beygesetzten Anmerkungen, zum Gebrauche der offentlichen Schulen auf allerhöchsten Befehl ausgefertigt. Erster Theil* v roce 1764. Pasáže pojednávající o gramatice latiny jsou víceméně totožné, ale pasáže věnované gramatice češtiny, respektive němčiny jsou rozdílné délkou, obsahem i původem. V německé verzi je s největší pravděpodobností napsal autor celé učebnice Andreas Friz. Kdo je však autorem v české verzi? Patřil k učeným kruhům ve Vídni, nebo v Praze? Byly to původní texty, nebo byly převzaty z některé ze starších českých gramatik, a pokud ano, z které? Nebo představují kompilaci několika pramenů? A jak byly přijaty českými filology? Odpověď alespoň na některé z těchto otázek bude hlavním cílem referátu.

Ustalování norem spisovné češtiny na Moravě v první polovině 19. století

Ondřej Bláha (FF UP Olomouc / ÚJČ AV ČR)

V příspěvku bude nastíněna specifická ustalování norem spisovné češtiny na Moravě, tj. ve spíše periferní části českého jazykového území, v jednotlivých fázích národního obrození. Autor nejprve porovná výchozí jazykovou situaci na sklonku 18. století, jak se jeví na Moravě ve srovnání s Čechami, a její další vývoj v první polovině 19. století. Zváží především tyto faktory: (ne)přítomnost významnějších městských center s podmínkami pro úspěšné pěstování českojazyčné kultury, sociologické parametry obyvatelstva příznivé pro česky orientované čtenářství nebo aktivní tvorbu českých textů, role osobností a institucí příznivě ovlivňujících kulturní expanzi spisovné češtiny, možnosti kontaktů s jinojazyčnými kulturami („tranzitní“ charakter Moravy ve srovnání s Čechami), politická podpora moravského separatismu. Ve druhé části příspěvku se autor bude věnovat konkrétnímu odrazu specifík jazykové situace v normách spisovné češtiny na Moravě ve srovnání s jazykovými normami v produkci české v užším smyslu, a to jak v textech beletristických, tak v publicistických. Systematicky se autor zaměří především na pravopis, resp. na grafický obraz zvukové roviny jazyka, na flexi sloves a jmen a na vybrané jevy z oblasti lexika (přímé přejímky z němčiny, kalky, moravské dialektismy).

Chápanie literárnej češtiny v diele Pavla Šramka

Martin Braxatoris (*Ústav slovenskej literatúry SAV*)

Pavol Šramko (1743–1831) predstavil svoju jazykovú koncepciu v diele *Česko-slovenská gramatika (Liternice)* z roku 1805. Vznikla pritom len prvá časť jeho gramatiky; pokračovanie mala zrejme tvoriť etymológia (t. j. morfológia; rovnako sa člení aj tzv. náměšťská gramatika), možno však etymológia, syntax a prozódia (frekventované štvorčlenné členenie založené na Priscianových dielach). Príspevok sa zameriava na to, ako autor chápal podoby literárnej češtiny v etnicky českom a slovenskom prostredí, ako aj vzájomný vzťah češtiny používanej v českých krajinách a na Uhorsku. Všíma si Šramkovo ponímanie identity literárneho jazyka a otázku postavenia slovakizmov v ňom. V jeho príručke sa pritom venuje sústavná pozornosť vnútornej diferenciacii živej literárnej češtiny v tvorbe českých a slovenských spisovateľov (predovšetkým po ortografickej stránke) a tiež variabilnej výslovnostnej praxi (s presahmi do dialektologických súvislostí). *Liternice* vznikla v kontexte vzdelávacích reforiem v Uhorsku (*Ratio educationis* z rokov 1777 a 1805) a používala sa ako učebnica pre gemersko-malohontské slovenské školy. Úvod k nej napísal Juraj Palkovič, pozitívne ju reflektoval napr. Pavol Jozef Šafárik, Bohuslav Tablic a Josef Jungmann. Príručka sa podieľala na formovaní jazykového citu a identity viacerých generácií slovenských intelektuálov, o čom svedčí Jozef Miloslav Hurban a Ján Francisci-Rimavský.

Česká a slovenská literatúra v *Annalen der österreichischen Literatur*

Dalibor Dobiáš (*ÚČL AV ČR / Univerzita Řezno*)

Poslední léta 18. a počátek 19. století – doba, kdy se českojazyčné básnictví v českých zemích i na Slovensku modernizuje ve spojení s filologií Josefa Dobrovského, později Josefa Jungmanna a dalších – byla charakterizována v zásadě nepřítomností periodik, ve kterých by tyto procesy mohly být dostatečně diskutovány v českém jazyce. Reakce na ně se objevovaly, jak známo, zprvu rukopisně (Jungmannovo *Nepředsudné mínění*), částečně i v knižních tiscích (Stachův *Starý veršovec*, předmluvy k almanachům apod.). Příspěvek si klade za cíl prozkoumat i to, do jaké míry se na formování kánonu moderního českého a slovenského básnictví podílela publicistika v soudobých německojazyčných časopisech, v první řadě ve vídeňských *Annalen der österreichischen Literatur* (pod různými názvy, s cílem pojednat literatury monarchie v tradici učeneckých recenzních časopisů, v letech 1802–1812), a na shody a rozdíly v pojetí literárních děl z českých zemí a ze Slovenska.

Kollár versus Hurban – jazyk ako praktikum a politikum

Peter Káša (*FF Prešovskej univerzity*)

Príspevok nemá jazykovedný charakter, ale cez kultúrno-historické aspekty a súvislosti analyzuje spôsoby a metódy argumentácií „jazykovej“ polemiky. Vychádza z tézy, že

obaja autori sú výrazne angažovaní v otázkach aktuálneho verejného života, čo prezentujú aj silnou subjektívnou angažovanosťou a exponovaným emočným zápalom. Obaja zreteľne vystupujú z deklarovaneho lingvistického diskurzu a smerujú k pragmatickým a sociálnym otázkam. Do popredia vysúvajú problémy nielen jazykovej prezentácie kolektívnej identity Slovákov, ale formulujú tézy o (ne)zmysle kodifikovať slovenský jazyk v časoch exponovaného nacionalizmu. Problém nového kodifikovaného slovenského jazyka prezentujú ako zásadný spor: bezvýznamnosť versus nevyhnutnosť. Ide síce o „interný a bytostný“ problém Slovákov, ale v širších interkultúrnych reláciách strednej Európy (slovanský „nadmerný“ nacionalizmus, česko-slovenská jazyková a „duchovná“ jednota, uhorská „krajinská“ tradícia a pod.).

Topos „mundus inversus“ ve Slávy dceři

Róbert Kiss Szemán (*FF Univerzity Eötvöse Loránda Budapest*)

Díky neustálému růstu Kollárovy tvorby vznikla po svazcích *Básně* (1820) a *Slávy dcera* (1824) další vydání (1832, 1845, 1852), která sice zůstala v genealogickém vztahu s původním dílem, zároveň ale nabyla nových forem. Tyto nové texty zčásti nevykročily ze své žánrové podoby (zpěvy *Lethe* a *Acheron*), ale zčásti naopak rozšířily žánrovou paletu původních děl o prozaický útvar (*Výklad k Slávy dceři*, 1832). Nový textový konglomerát zásadně změnil nejenom rozsah původního básnického díla, ale otevřel také možnosti nové čtenářské interpretace na změněném recepčním horizontu 30. a 40. let 19. století.

Výskyt toposů souvisejících s kulturou alterity (Jauss) v kollárovských textech není raritou: již se nám podařilo identifikovat v jeho tvorbě mimo jiné toposy „fertilitas Pannoniae/Slaviae“ nebo „querela Hungariae/Slaviae“. V této studii se pokoušíme o analýzu zmíněného rozšířeného básnického díla prostřednictvím toposu „mundus inversus“, tedy převráceného světa (Curtius). „Mundus inversus“ je kulturní topos známý nejenom z alterity, ale také z modernity. Autoři jeho prostřednictvím poukazovali na absurditu stávajících společenských, kulturních a politických vztahů.

Dle naší badatelské hypotézy slouží topos převráceného světa v Kollárově tvorbě jednak k tomu, aby se otevřela možnost romantické interpretace a karnevalizace (Bachtin), jednak k tomu, aby tematizoval neutěšenou situaci formujících se moderních slovanských národů v mocenských strukturách Evropy a habsburské říše. V tomto chápání slouží využití toposu „mundus inversus“ jako prostředek kritiky a zpochybňování stávajících vícevrstevných koloniálních vztahů v Uhrách.

Vlastní jména ve Slávy dceři

Karel Komárek (*FF UP Olomouc*)

Vlastní jména představují v Kollárově *Slávy dceři* rozsáhlou a nápadnou lexikální vrstvu, která nejenom orientuje v jejím obsahu, ale i charakterizuje její styl. Některé dosavadní edice i Kollárovy vlastní komentáře k dílu obsahují jejich vysvětlení

z hlediska reálií. Cílem tohoto příspěvku je analyzovat z hlediska literární onomastiky jejich fungování v básnickém textu, především jejich podíl na poetickém vyznění a také jejich zapojení do struktury verše, mj. jejich využití k rytmu a rýmu. Součástí analýzy bude též typologie proprií v tomto díle, uspořádaná hlavně podle pojmenovací struktury a podle opozitních rysů „naše“ × „cizí“, dobové × současné, standardní × nestandardní. Tento rozbor má být příspěvkem k širšímu zkoumání vlastních jmen v poezii, jemuž se doposud nevěnovalo tolik pozornosti jako vlastním jménům v próze a dramatu.

Jazyk versus konfesnia: učebnice pre elementárne školy po prijatí Ratio educationis (1777)

Eva Kowalská (*Historický ústav SAV*)

Osvietenské školské reformy priniesli so sebou podstatné inovácie aj v oblasti vydávania učebníc: tie pre elementárne školy boli zostavené vo vernakulárnych jazykoch, čo v prípade nekodifikovaných jazykov znamenalo odštartovanie dlhého procesu tvorby učebníc nielen po obsahovej, ale aj jazykovej stránke. V prípade učebníc pre slovenských žiakov v Uhorsku prišlo k zaujímavej a fatálnej dvojkoľajnosti pri produkcii učebníc, kedy sa petrifikovala už existujúci dichotómia „spisovných“ jazykov v katolíckom, resp. luterskom prostredí. Príspevok si všimne východiskovú situáciu pre tvorbu učebníc, identifikuje potenciálnych autorov a ozrejmí previazanosť zvolenej podoby jazyka s konfesijným spoločenstvom – v luterskom prostredí sa totiž aj vďaka učebniciam naďalej udržiavala jazyková kontinuita s češtinou, hoci v Uhorsku sa podoba jazyka petrifikovala vďaka gramatickej norme stanovenej Pavlom Doležalom a postupne sa odlišovala od aktuálnej podoby českého jazyka.

The Czech ‘literary language’ in the context of Habsburg Panslavism

Alexander Maxwell (*University of Wellington*)

Kollár understood his literary works as contributions to “Czech” literature, but imagined all things Czech within in a broader Panslav context. Though there existed a Czech literary tradition in a distinctive literary standard, Kollár saw Czech as one of four “educated dialects” [wydávagšjch nářečj] of the greater Slavic “language” (alongside Russian, Polish, and Serbian). Kollár wanted literati to study the grammar and literature of other “dialects,” and hoped that the “dialects” would converge. His ideas inspired many other Slavic literati, including reformers Ljudevit Gaj, Piotr Dubrowski, Jan Winkler, and Václav Krolmus. His influence was particularly marked during the 1848 revolution. While Kollár’s ideas declined in the late 19th century, they underwent a striking revival during the Great War, when Czechoslovakia’s founders revived the idea that the Czech “literary language” was a “dialect” of the “Czechoslovak language,” much as Yugoslavia’s founders imagined a “Serb-Croat-Slovene language.” Kollár’s ideas thus left a long legacy.

„Štvorkové roky“... Ján Kollár v širšom kontexte vývinu slovenskej literárnej češtiny

Mira Nábělková (*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV*)

200. výročie vydania Kollárovej *Slávy dcery* nazerané cez prizmu češtiny ako literárneho jazyka otvára priestor pre široké spektrum otázok funkčného uplatnenia češtiny v slovenskom prostredí. Výročné pristavenie ako aktuálny impulz pohľadu na osobitosti češtiny v tvorbe slovenských autorov (s presahom za hranice slovenského územia) možno rozšíriť na viacero emblematických diel „štvorkových rokov“ prvej polovice 19. storočia. S odstupom dekád vznikli (boli publikované či napísané) a v slovenskom i českom prostredí zaujali významné miesto básnické zbierky *Tatranská Múza s lýrou slovanskou* Pavla Jozefa Šafárika (1814), *Slávy dcera* Jána Kollára (1824), hymnické piesne *Hej, Slováci / Hej, Slované* Sama Tomášika (1834) i *Nad Tatrou sa blýska Janka Matúšku* (1844), ktoré ponúkajú možnosť sledovať rozdiely aj vývinové zmeny v koncepciách nazerania na česko-slovenské vzťahy a uplatnenie literárnej češtiny a slovenčiny v slovenskom literárnom priestore. U slovenských autorov píšucich po česky sa vynára téma dvojdomosti a koncepcnej slovakizácie češtiny vychádzajúcej z predstáv spoločného (a spoločne pestovaného) literárneho jazyka, ktorá sa osobitne odráža v zvažovaní možností úprav češtiny u Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika. V danej súvislosti vystupuje diskusná otázka pluricentrizmu literárnej (spisovnej) češtiny, keď kontinuálne úsilie Jána Kollára o jej zblížovanie so slovenčinou vyústilo v 50. rokoch 19. storočia do kodifikácie tzv. staroslovenčiny (de facto česko-slovenčiny), prechodne oficiálne prijatej viedenskou vládou ako úradná a vyučovacia reč na slovenskom území. Funkčne osobitú líniu modifikovanej podoby češtiny presahujúcu do 20. storočia predstavuje bibličtina slovenskej evanjelickej cirkvi, ktorej tradičnej slovakizovanej formy sa ešte v polovici 20. storočia dotkla štandardizačne zameraná diskusia (*Cirkevné listy*, 1943). S hymnickými piesňami Sama Tomášika a Janka Matúšku sa spája otázka postupného generačného prechodu od češtiny k slovenčine, späť aj s účasťou autorov na riešení otázok kodifikácie štúrovskej slovenčiny. Všetko sú to konkrétne čiastkové témy dobového jazykového manažmentu. V pohľade na život českých diel slovenských autorov neprestávajú byť aktuálne textologické otázky, téma variácií, adaptácií, vnútro-literárneho (autorského i neautorského) prekladu, v neposlednom rade problematika dobových a súčasných edičných prístupov a rozdielne podoby konkrétnych diel v slovenskom a v českom literárnom prostredí.

Oslava jozefinismu v českom diele Ladislava Bartholomaeidesa

Ingrid Papp (*HUN-REN, Výskumné centrum pro humanitné vedy Budapest*)

Ladislav Bartholomaeides vydal v Prahe v roku 1790, teda v roku úmrtia Jozefa II., dielo s názvom *Rozmlauwánj Jozefa Druhého s Matěgem Prwnjm Korwýnus řečeným*. Využil populárny žánr posmrtných rozhovorov, za účelom zdôraznenia paralely medzi vládou uhorského kráľa Mateja I. (Korvína) a Jozefa II. a zobrazil rozporuplné dekréty Jozefa II. v priaznivejšom svetle. Vo svojom diele necháva prehovoriť tých vládcov (Štefan I., Ľudovít Veľký z Anjou, Matej Korvín, Vladislav II. Jagelovský a Jozef II.),

ktorí dostali rozhodující úlohu v myšlení uhorských aj českých intelektuálů. Podľa Bartholomaeidesa vedeli všetci rozprávať po česky alebo po slovensky, druhý z uvedených určili za jazyk v ktorom viedli rozhovor. Uvedenie jazykovej otázky do popredia, znamenalo komentár k pomerom 18. storočia a ku komplexným národnostným vzťahom Českého a Uhorského kráľovstva spojených v personálnej únii.

Bartholomaeides, slovenský intelektuál, zaujal v českom jazyku stanovisko pri vnútornej politike a reformnom úsilí Jozefa II. Habsburského, uhorského a českého kráľa. Ako bezpodmienečný priaznivec kráľa chcel ukázať, že vládu Mateja I., jedného z najväčších uhorských kráľov, možno porovnať s vládou Jozefa II. Toto autorovo úsilie veľa napovie o vernosti a lojalite slovenských intelektuálov k Jozefovi II.

„Die öffentliche Aufmerksamkeit in Deutschland kümmert sich ungemein wenig um böhmische Zustände“. České národní hnutí, slovanská vzájemnost, Jan Kollár a německá publicistika v době předbřeznové

Václav Petrbok (*ÚČL AV ČR*)

V (částečně polemické) návaznosti na práce Franka Wollmana (1958, 1968) stručně představím reflexe knižních a publicistických výkonů Jana Kollára, začasť s dalšími představiteli česky psané literatury a filologické i historické vědy, v německy psané publicistice i odborně zaměřené produkci mimo české země. Zajímá mě reflexe přehodnocování role češtiny (případně dalších slovanských jazyků včetně ruštiny a konstituování slovenštiny) jako literárního, ale i vědeckého jazyka, a to vzhledem k německojazyčnému prostředí (českých zemí, Rakouska, Německého spolku). Směšování literárního a vědeckého diskurzu, v Kollárově aktivitě básníka, vědce i evangelického kněze začasť (a záměrně) uskutečňované, dodávalo jeho dílu nemalou kulturněpolitickou brizanci, zesílenou rovněž návrhem společné „slovanské“ tvůrčí a nakladatelské koordinace („slovanská vzájemnost“). Příspěvek proto ověří i tezi o dominujícím vnějším pohledu na české národní hnutí zprostředkovaném (dílním) Kollárovým projektem, který v letech 1848/49 byl sice reálně politicky zcela překonaný, avšak ve veřejném mínění „neslovanského“ prostředí si ponechával nadále velký vliv.

„Lép jest hladkou stezkou choditi, než po rozcestí špatně blouditi!“ Čeština ako literárny jazyk Slovákov na prelome 18. a 19. storočia. Z úvah B. Tablica o potrebe literárnej produkcie v domácom jazyku

Lenka Rišková (*Ústav slovenskej literatúry SAV*)

Bohuslav Tablic (1769–1832) prispel výraznou mierou k zintenzívneniu záujmu o češtinu v slovenskom jazykovom prostredí na prelome 18. a 19. storočia. Jedným dychom však treba dodať, že ju nepovažoval za pôvodný jazyk, presadzoval jej používanie výlučne v úlohe literárneho jazyka. S ohľadom na jej bohatú literárnu tradíciu ju považoval za najdokonalejšieho reprezentanta kultúrnej vyspelosti domáceho (slovenského) obyvateľstva a následne aj za dôležitý prostriedok upevňovania pozície

slovenského spoločenstva v uhorskom kontexte i v kontexte celej habsburskej monarchie. Češtinu nepovažoval za cudzí prvok, ale za prostriedok budovania pevného vzťahu k celému slovanskému spoločenstvu. (V Tablicových úvahách silno rezonuje atak na posilnenie vedomia slovanskej spolupatričnosti.) Zároveň ju považoval za dôležitý doklad kontinuity jazykového i kultúrneho povedomia slovenského obyvateľstva.

Analýzy Tablicovej básnickej tvorby, literárnohistorických komentárov a úvah i početných sprievodných textov k vydaniam jeho diel (predhovorov, dedikácií) potvrdzujú, že intenzívne povzbudzoval a podporoval všetky aktivity, ktorých cieľom bolo pestovanie a zdokonaľovanie domáceho jazyka v rôznych podobách literárneho prejavu. Celkom jasne deklaroval svoj záujem prispieť i vlastnou literárnou aktivitou k tomu, aby sa domáca literatúra svojou kvalitou vyrovnala ostatným, už vyspelejším literatúram s bohatšou tradíciou, a v súčinnosti s tým, aby sa povzniesol, zdokonaľil a zušľachtil aj domáci jazyk, resp. aby sa tým potvrdili jeho kvality.

Čeština, aj keď v Tablicovom prípade obohatená o množstvo pôvodných slovenských prvkov – na jej označenie dôsledne používal výraz „československý“, resp. „česko-slovenský“ jazyk – tak zohrala nepostrádateľnú úlohu pri formovaní základov novodobej modernej slovenskej literatúry.

Kulturní transfer v českém národním obrození a jeho pozdější hodnocení

Karsten Rinas (*FF UP Olomouc*)

Kulturní transfer může být vítán jako obohacení, ale rovněž může být kritizován jako projev závislosti nebo dokonce méněcennosti. Tato negativní kritika hrála roli i v českém národním obrození. (Sudeto-)německá strana opakovaně neuctivým způsobem poukázala na to, že se česká kultura opírala o německou. Ale podobná kritika se objevovala i ze strany českých představitelů, a to ve vztahu ke starším obdobím češtiny: ve vztahu k baroku, a dokonce i ve vztahu k raným fázím národního obrození.

V tomto příspěvku se demonstruje na řadě příkladů, že negativní hodnocení stavu starší češtiny (které se občas objevuje i dnes) je neadekvátní a mělo by být nahrazeno diferencovaným pohledem. Jako příklad mimo jiné slouží sbírka vzorových dopisů *Dokonalý jednatel*, vydaná v roce 1794, jejíž německý originál byl identifikován teprve nedávno (Rinas i.p.).

Od Čechů k Cikánům a zpět. Filologické dílo Antonína Jaroslava Puchmajera

Ondřej Šefčík (*FF MU Brno*)

Puchmajerovo filologické dílo je relativně málo známé, ač, jak si ukážeme, není nezanedbatelné jak v dobovém kontextu, tak i širěji. Dobře dokládá onen „filologický obrat“ národního hnutí, obecně spojovaný zejména s jungmannovci, který ale zasáhl právě i Puchmajera.

Samotné dílo není velké rozsahem, ale překvapivě dokumentuje jak šíři záběru, tak hloubku, do které se Puchmajer po svém „filologickém obratu“ pustil.

Zatímco jeho *Prawopis Rusko-Český* (1805) je spíše pozoruhodným dílem panslavistické syntézy než učebnicí ruštiny, fascinující i dnešního čtenáře (vyšlo pak ještě jednou dávno posmrtně v přepracované verzi v roce 1851), pak z něj volně vycházející *Lehrgebäude der Ruffischen Sprache. Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky* (1820) zapadá do analogických děl Dobrovského žáků (typicky Václava Hanky) a dokládá, jak velký metodologický posun Puchmajer pod Dobrovského vlivem ve svém filologickém uvažování udělal. Pokud ponecháme stranou Puchmajerův podíl na Dobrovského *Deutsch-böhmisches Wörterbuch. Zweyter Band, L–Z* (1821, dokončen zrovna Hankou) a *Puchmagerowě Rýmownjku aneb rýmownjm flownjku* (také posmrtně 1821), pak nejzásadnější filologické dílo je rovněž posmrtně vydané a přelomové dílo *Románi Čib, das ist: Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben. Dazu als Anhang die Hantýrka oder die Čechische Diebesprache* (1821). Toto dílo není jen pozoruhodné jako originální gramatika (české) romštiny, ale tím, že v malém zrcadlí celý filologický obrat národního obrození, svým způsobem jde o celé cikánské národní obrození v malém, neboť kniha obsahuje nejen předmluvu, oddělující české Cikány od německých, ale také od „světských“ a „kriminálních živlů“, a ukazuje a dokazuje jejich indický původ (nedávno teprve introdukovaný kompilační Grellmannovou příručkou), dále obsahuje vlastní gramatiku (kde jen chybí „podle Dobrovského“), slovník (plný českých glos) a nakonec vlastní čítanku, které přinášejí to, co dle Puchmajera každý literární jazyk má mít: ukázkou biblického překladu, verše (ty jediné jsou asi originální přejaté z romštiny) a hlavně přes tucet bajek (Puchmajer bajky sám psal v češtině). Některé své rysy *Romani Čib* sdílí již s *Prawopisem*, rovněž vybaveným čítankou.

Puchmajerovo filologické dílo tedy nejen dokumentuje onen „filologický obrat“, ale v případě *Romani Čib* v miniatuře ukazuje jeho realizační praxi.

Taliansko-slovanské pamätné miesta v prozaických dielach Kollára

Sarolta Krisztina Tóthpál (*FF Univerzity Eötvöse Loránda Budapest*)

Môj výskum sa zameriava na dôležitosť taliansko-slovanských pamätných miest v prozaických dielach Jána Kollára a predovšetkým na úlohu Ríma. Popritom sa pokúsím reflektovať na jazykové javy, prítomné v jeho dielach. Cestovateľské myslenie 19. storočia o Taliansku určovali dva faktory: na jednej strane Taliansko ako zdroj európskej kultúry a na druhej strane ako privilegované pole romantizmu (Kondratenko 2015: 211). Z opisu prvej cesty Kollára do Talianska (*Cestopis obsahujúci cestu do hornej Itálie a odtiaľ cez Tyrolsko a Bavorsko sa zvláštnim ohľadom na slawjanské žiwly*, 1841) vieme, že sa chcel dostať do Ríma už v tomto čase, ale nepodarilo sa mu to. Do Ríma pricestoval až o niekoľko rokov neskôr (1844). O jeho ceste sa dozvedáme z jeho druhého cestopisu (*Paměti z mladších let života: Spisy Jana Kollára: Cestopis druhý a Paměti z mladších let života Jana Kollára sepsány od něho samého*). Dôležitou otázkou je, ako Kollár vnímal „večné mesto“. Kollárove cesty do Talianska sú súčasťou série veľkých európskych dejín cestovateľstva. Vieme, že napríklad dielo Johanna Wolfganga

Goetheho *Cesta do Talianska* (1829) ovplyvnilo Kollárove cestopisy. Nemôžeme zabudnúť na pojem *grand tour*, ktorého meštiansky variant z 19. storočia sa podujal Kollár (István 2021: 102).

Predmetom štúdie je analýza slovanských pamiatok v Ríme z aspektu jazykovej krajiny. Slovanské pamiatky ako významné slovanské kultúrne krajiny sú začlenené do moderného slovanského národného emblematicizmu (Kiss Szemán 2019: 212). Pre cestovateľov je dôležité spoznávať iné kultúry, ale zároveň sa nemôžu odpútať od vlastnej kultúry, ktorá je vždy nadradená cudzej kultúre (Faktorová 2012: 47). Dôraz kladie na jeho cestopisy a ich obsah v iných jazykoch (napr. v latinčine, taliančine). Svedčí o tom aj príklad, že pri opise rímskych kostolov vloží do textu niekoľko nadpisov v latinčine. Skúmam rolu týchto nadpisov v jeho cestovnom denníku a to, čo ich citovanie prezrádza o vzťahu Kollára k týmto kostolom. Význam verejných nadpisov možno interpretovať len na základe ich umiestnenia v sociálnom a kultúrnom kontexte (Scollon–Scollon–Wong 1997: 2).

V analýze slovanských pamätných miest zohráva zásadnú úlohu rozprávanie Kollára o rímskych palácoch a zbierkach. Tu je možné identifikovať blízky vzťah spisovateľa k Taliansku a Rímu. Svedčí o tom aj báseň, ktorá uzatvára jeho cestopis o Ríme s názvom *Píseň mladého Vlacha o slovanskom národe*.

Napokon sa budem venovať Kollárovmu dielu *Staro Italia slavjanská aneb objevy a dôkazy živilů slavských v zeměpisu v dějinách a v bájesloví zvláště v řeči a v literatúře nejdávnějších vlaských a sousedních kmenů*, prostredníctvom ktorého sa snaží poukázať na slovanské elementy v zemepisných názvoch Talianska, v jazyku a literatúre talianskych kmeňov.

Čeština a latinčina ako literárne jazyky v tvorbe autorov na území dnešného Slovenska na prelome 18. a 19. storočia

Oľga Vaneková (*Ústav slovenskej literatúry SAV*)

Príspevok sa zameriava na autorov z územia dnešného Slovenska z druhej polovice 18. storočia a prvej polovice 19. storočia, ktorí vo svojej tvorbe uplatňovali latinčinu aj domácu podobu literárneho jazyka, čo bola v prípade príslušníkov evanjelickej konfesie čeština (s výraznými slovakizujúcimi) prvkami. Usilujeme sa poukázať na funkčnú a žánrovú diferenciaciu tvorby v latinskom a českom jazyku a s tým súvisiace zameranie na (čiastočne) odlišný okruh recipientov diel. Uvádzame príklady z tvorby Ondreja Plachého (1755–1810), Michala Semiana (1741–1812), Michala Godru (1801–1874), ako aj ojedinelú latinskú báseň Pavla Jozefa Šafárika (1795–1861) z roku 1814 a jej súvislosti s autorovou básnickou tvorbou v češtine. Zaujímavým výskumným problémom v súvislosti s latinsko-českou básnickou bilingválnosťou je napr. tvorba Michala Semiana, ktorý zložil príležitostnú gratulačnú báseň *Plausus epithalamicus* najprv v latinčine (r. 1771) a neskôr bol autorom jej prekladu do domáceho jazyka – (slovakizovanej) češtiny. Pri komparácii oboch verzií chceme upozorniť na zmeny v básnickej obraznosti, pri výbere lexiky, použití odlišných strofických a veršových útvarov, využití rýmu a podobne. Dokladom o vzťahu tvorby v latinčine a češtine je aj báseň Juraja Bahila *Elegia de pipa*, napísaná v r. 1735. Napriek tomu, že tlačou vyšla

až v r. 1830, jej odpis bol v druhej polovici 18. storočia východiskom prekladu do češtiny. V odpisoch zachovaná báseň v češtine vykazuje oproti latinskému originálu výrazné zmeny v obsahovej aj formálnej stránke.

Čeština v kontexte literárnej viacjazyčnosti na Slovensku v období medzi ústupom a pokusmi o revitalizáciu

Miloslav Vojtech (*FF UK Bratislava*)

Príspevok bude primárne zameraný na reflexiu pozície češtiny ako literárneho jazyka na Slovensku v 30. a 40. rokoch 19. storočia s dôrazom na jej variantnosť, vnútornú vývinovú dynamiku a postupnú stratu funkčnej perspektívy, ktorá vyústila do kodifikácie novej podoby spisovnej slovenčiny v roku 1843 Ľudovítom Štúrom. Zmapuje diferenciaciu prístupov k podobám češtiny v tomto období, pokusy o jej modernizáciu a adaptáciu v slovenskom prostredí, mieru prenikania stredoslovenských prvkov do českého jazykového základu v literárnych textoch po česky píšucich autorov a vzťah češtiny a kodifikovanej bernolákovskej slovenčiny. Bude mapovať aj sériu pokusov zameraných na revitalizáciu češtiny ako literárneho jazyka v 40. a najmä v 50. rokoch 19. storočia, ako aj snahu o etablovanie češtiny ako jazyka vedeckého diskurzu na Slovensku v druhej polovici 19. storočia či pokusy o jazykové kompromisy v riešení česko-slovenského literárneho vzťahu v 80. rokoch 19. storočia.

Konferenci pořádají

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

ve spolupráci s

Bohemicum – centrum pro česká studia Univerzity v Řezně

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.

Ústav slovanské a baltské filologie Filozofické fakulty Univerzity Eötvöse Loránda

Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied, v.v.i.

Konference se koná s podporou Strategie AV21 Akademie věd České republiky: výzkumný program Identity ve světě válek a krizí a Grantové agentury České republiky (GA23-05437S).

STRATEGIE AV21

